РЕЦЕНЗІЯ
кандидата юридичних наук, професора,
професора кафедри кримінального права Національної академії
внутрішніх справ КРИШЕВИЧ Ольги Володимирівни
на дисертацію МУСАТЕНКО Віти Сергіївни
на тему: «Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми. Попри зусилля міжнародних організацій, іноземних партнерів і національного уряду, кримінальне правопорушення торгівля людьми залишається прибутковим, латентним і з мінімальними випадками притягнення до кримінальної відповідальності. Тому дисертація В. С. Мусатенко, присвячена кримінальній відповідальності за торгівлю людьми, є актуальним і ґрунтовним дослідженням, яке має важливе теоретичне та практичне значення. Оскільки тема дисертації є надзвичайно актуальною з огляду на сучасні виклики, пов'язані з торгівлею людьми, зокрема в умовах повномасштабної збройної агресії проти України, що призвела до зростання міграційних процесів, соціальної вразливості населення та нових форм експлуатації. Авторка обґрунтовано підкреслює необхідність модернізації чинного кримінального законодавства України, зокрема ст. 149 КК України, для приведення його у відповідність до міжнародних стандартів і сучасних реалій правозастосування. Актуальність теми підтверджується також її відповідністю пріоритетним напрямам розвитку правової науки в Україні, визначеним у нормативних актах, таких як Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» та Державна цільова соціальна програма протидії торгівлі людьми до 2025 року.

Робота виконана на високому науковому рівні, відповідає вимогам до кваліфікаційних наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії та демонструє глибоке розуміння авторкою предмета дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність не викликає сумнівів, оскільки вони ґрунтуються на засадах доктрини кримінального права.

Оскільки належний науковий рівень дисертації забезпечується правильною постановкою мети і визначенням відповідно до неї завдань дослідження. Слід відмітити, що завдання, які поставила Мусатенко В.С., відповідають структурі роботи, змісту викладеного матеріалу та здобутим науковим результатам і вирішуються у роботі, що у свою чергу свідчить про досягнення поставленої мети дослідження.

Дисертаційна робота, яка подана **Мусатенко Вітою Сергіївною** для захисту, характеризується системним підходом до предмету дослідження, оскільки об'єкт і предмет дослідження визначені досить чітко, результати дослідження характеризуються новизною. Дисертація має чітку та логічну структуру, що складається зі вступу, трьох розділів (десять підрозділів), висновків, списку використаних джерел і додатків, що свідчить про ґрунтовність дослідження. У першому розділі авторка аналізує теоретичні основи, історичні аспекти та міжнародний досвід регулювання кримінальної відповідальності за торгівлю людьми. Другий розділ присвячений кримінально-правовій характеристиці об'єктивних і суб'єктивних ознак кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, а третій – особливостям кваліфікації та призначення покарання за торгівлю людьми.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, повнота їх викладу в опублікованих працях. Дисертація за характером і змістом досліджених автором питань, без будь-яких сумнівів, є першою в України, оскільки вирізняється значною науковою новизною, що полягає в комплексному аналізі кримінальної відповідальності за торгівлю людьми після законодавчих змін 2018 року та в умовах збройного конфлікту. Необхідно зазначити, що авторка вперше здійснила ґрунтовний аналіз правової природи складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 149 КК України, у контексті ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Окремо, необхідно окреслити, що авторка дослідила новітні форми торгівлі людьми в умовах воєнного стану, визначивши кримінологічні чинники зростання цього виду кримінальних правопорушень.

Позитивним моментом виступає в дослідженні те, що автором, на основі порівняльного аналізу національного законодавства з кримінально-правовими нормами зарубіжних країн (Федеративної Республіки Німеччини, Французької Республіки, Республіки Польщі, Канади, Сполучених Штатів Америки), міжнародних договорів і практикою Європейського суду з прав людини в роботі запропоновано вдосконалення законодавчої конструкції ст. 149 Кримінального кодексу України, зокрема обґрунтовано доцільність: уточнення диспозиції статті з метою уніфікації термінології з міжнародними актами; розширення переліку форм експлуатації; введення кваліфікуючих ознак, пов'язаних із вчиненням такого кримінального правопорушення під час збройного конфлікту, щодо осіб, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права; встановлення додаткових ознак суб'єкта та змін у санкції статті залежно від ступеня тяжкості та наявності повторності діяння.

Теоретичне значення роботи полягає у формуванні комплексного підходу до аналізу кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, що враховує сучасні виклики, зокрема воєнний стан і євроінтеграційні процеси. Авторка систематизувала історичні, міжнародні та національні аспекти правового регулювання, а також проаналізувала судову практику й рішення Європейського суду з прав людини, що дозволяє глибше зрозуміти проблематику та вдосконалити доктринальні положення кримінального права.

Родзинкою роботи виступає авторський підхід щодо здійснення всебічного аналізу судової практики щодо кваліфікації та призначення покарання за торгівлю людьми в період з 2020 до 2025 рік, рішень Європейського суду з прав людини, які стосуються торгівлі людьми, порушень прав людини та зобов'язань держав у контексті захисту жертв торгівлі людьми, системи міжнародно-правових стандартів, які регламентують боротьбу з цим протиправним діянням (зокрема, положень міжнародних конвенцій ООН, Ради Європи та Європейського Союзу), а також основних доктринальних положень кримінального права, що визначають зміст інституту кримінальної відповідальності в зазначеній сфері. У дослідженні увагу зосереджено на практичному впровадженні

положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього в контексті притягнення до відповідальності за торгівлю людьми, відмежуванні від воєнних злочинів і виявленні проблемних аспектів застосування відповідних норм у національній судовій практиці та діяльності правоохоронних органів.

В дисертаційному дослідженні авторка обґрунтувала необхідність конкретизації понять «уразливий стан особи», «експлуатація» та «примус» для підвищення ефективності правозастосування.

У роботі авторка окреслила, що для кваліфікації за ст. 149 КК України обов'язковою є наявність прямого умислу, спрямованого на експлуатацію особи, і доведено, що ознака «експлуатація» потребує ширшого тлумачення: як використання особи для отримання матеріальної чи іншої вигоди, що охоплює сексуальну, трудову, військову, репродуктивну, кримінальну експлуатацію тощо. Розширення сутності «експлуатація» в ст. 149 КК України, зокрема використання репродуктивної функції жінки шляхом примусового або уразливого залучення до сурогатного материнства, що відповідає міжнародним стандартам захисту прав людини, а також судовій практиці ЄСПЛ у справах щодо прав дитини та жінки.

Запропонована авторська концепція вдосконалення кримінально-правових засобів протидії торгівлі людьми, включаючи уніфікацію судової практики та розширення кваліфікуючих ознак, що є вагомим внеском у розвиток кримінального права.

Цікавим моментом виступає те, що за результатами здійсненого дослідження розроблено пропозиції з удосконалення кримінального законодавства, зокрема запропоновано авторське викладення ст. 149 «Торгівля людьми» КК України в новій редакції.

Практичне значення дисертації зумовлене розробленими пропозиціями щодо вдосконалення ст. 149 КК України, зокрема уточнення термінології, розширення переліку форм експлуатації та введення нових кваліфікуючих ознак, пов'язаних із вчиненням цього кримінального правопорушення в умовах збройного конфлікту. Ці пропозиції можуть бути використані у правотворчій

діяльності для вдосконалення законодавства, у правозастосовній практиці – правоохоронними органами, судами та адвокатами, а також у навчальному процесі для модернізації освітніх програм правничих шкіл.

У роботі також окреслено основні тенденції національної судової практики, суперечності, а також типові помилки, яких припускаються під час кваліфікації та призначення покарання. Результати дослідження мають важливе практичне значення з огляду на запропоновані зміни до законодавства, оскільки сприяють глибшому розумінню нових правових підходів і порядку їх застосування.

Емпірична база дослідження є репрезентативною: проаналізовано статистичні дані Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України, судових вироків за ст. 149 КК України, а також рішення ЄСПЛ. Методологічна основа включає діалектичний, історико-правовий, системний, порівняльно-правовий та статистичний методи, що забезпечують комплексність аналізу.

Усі зазначені положення дисертаційного дослідження містять елементи новизни, достатньо повно розкриті у дисертації та опублікованих автором науково-дослідних роботах, які, без сумніву, є певним внеском у вітчизняну юридичну науку. Імпонує наукова активність дисертантки, яка проявилась в **одинадцяти** наукових працях, із яких чотири опубліковані у фахових юридичних виданнях України.

Таким чином, дисертація *Мусатенко Віти Сергіївни на тему: «Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми»* відповідає існуючим вимогам та є завершеною науковою працею.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Незважаючи на високий рівень дисертації *Мусатенко Віти Сергіївни на тему: «Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми»,* можна висловити окремі зауваження, які не применшують його загальної цінності і ці зауваження є радше рекомендаціями для подальших наукових досліджень або під час публічного захисту та не впливають на загальну оцінку роботи:

1. Деякі аспекти, зокрема вплив цифровізації на нові форми торгівлі людьми (наприклад, через кіберпростір), могли б бути розглянуті більш детально, з огляду на актуальність цього питання.

2. У пропозиціях до ст. 149 КК України доцільно було б чіткіше окреслити механізми імплементації нових кваліфікуючих ознак у судову практику, щоб уникнути неоднозначного тлумачення.

Однак, зазначені вище зауваження носять рекомендаційний та дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, а також можуть бути враховані у подальшій науковій розробці проблематики дисертаційного дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація оформлена згідно з нормативними вимогами, передбаченими для такого виду робіт, написана державною мовою з дотриманням наукого стилю. Дисертаційна робота *Мусатенко Віти Сергіївни* є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею, має високу теоретичну та практичну цінність, а її результати можуть бути використані для вдосконалення законодавства, правозастосовної практики та освітнього процесу. Авторка продемонструвала ґрунтовні знання, аналітичні здібності та вміння пропонувати науково обґрунтовані рішення актуальних проблем.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. На підставі вищенаведеного вважаю, що дисертація **Мусатенко Віти Сергіївни на тему: «Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми»**: за своїм змістом відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право»; є завершеною, самостійною кваліфікованою науковою працею, що містить науково обґрунтовані результати проведених автором досліджень, які в сукупності розв’язують конкретне наукове завдання, що має суттєве значення для юридичної науки; відповідає вимогам, визначеним Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти

(наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 № 261 (із змінами), а також наказу МОН від 12.01.2017 № 40 щодо оформлення дисертації.

Дисертантка **Мусатенко Віта Сергіївна** заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за обраною спеціальністю.

Рецензент:
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор **Ольга КРИШЕВИЧ**